

GANZEN

MARCEL BOER

Kenmerken

Ganzen zijn grote, luidruchtige watervogels. Ze zijn zwaarder en hebben een langere hals dan eenden. In vergelijking met zwanen zijn ganzen kleiner en compacter. De geslachten verschillen maar ietsje: de mannetjes zijn iets groter dan vrouwtjes en de vrouwtjes hebben in de broedtijd een grotere hangbuik. Ganzen houden van drie dingen: van gras, van orde (lopen in ganzenpas en vliegen in linie of V-formatie) en van elkaar (monogaam, familie en groepen). Eén gans is geen gans!

Ganzen zijn pas vanaf hun derde levensjaar vruchtbaar. Ze kunnen dertig jaar oud worden. Met hun stevige, midden onder het lichaam geplaatste poten met zwemvliezen kunnen ze goed lopen en met de stevige kegelvormige snavel, met een zaagrand aan de bovensnavel, kunnen ze goed grazen. Vliegend kunnen ze grote afstanden afleggen. Zwemmen kunnen ze ook.

Het Veld is een ideaal broedgebied

De combinatie van veel voedsel van hoge kwaliteit (jong gras), het milde winterklimaat en vooral de vele wateren, die als slaap- en rustplaats dienen, maakt Nederland een ideaal broedgebied en winterverblijfplaats voor ganzen.

Ganzen zijn langlevende vogels. Bij onbejaagde populaties bedraagt het overlevingspercentage 95 procent. De gemiddelde levensduur is dan veertien jaar. De reproductie neemt sterk toe zodra de overleving afneemt door bijvoorbeeld bejagen of eieren rapen. Ganzen gaan dan al broeden als ze twee jaar oud zijn en leggen dan eerder zes dan drie eieren. Bij jagen en verjagen verspreiden de ganzen zich en worden de nesten beter verstopt, waardoor het moeilijker wordt om de eieren op te sporen om ze onvruchtbaar te maken.

Ganzen vliegen tijdens de trek in linie of V-formatie. Ze besparen daarmee de helft van de benodigde energie. Ze wisselen geregeld van positie en vliegen dicht bij elkaar. Zo profiteren ze van de opstijgende wervelingen van de voorganger. De trek wordt meestal in etappes van enkele honderden maar ook wel duizenden kilometers afgelegd. Om energie te sparen wachten ze voor elke etappe op gunstige (mee-)wind. In principe trekken ze direct met de opschuivende sneeuwgrens mee en kunnen zo onderweg van mals en eiwitrijk voorjaarsgras profiteren.

Het Wormer- en Jisperveld is tegenwoordig vooral in trek als broedgebied voor zomer-ganzen als brandgans en grauwe gans. In de winter verblijven hier weinig ganzen. In het Veld gaat het 's winters vooral om grauwe ganzen. In de Wijdewormer zijn het vooral kolganzen.

Voedsel

Ganzen foerageren op natuurlijke vegetatie (kwelders) en op cultuurvegetatie (akkers en weiden). Ze eten vooral gras, met een sterke voorkeur voor kort jong eiwitrijk gras dat op begraasd weiland en sportvelden groeit. Om energie te sparen grazen ganzen graag in de luwte en in greppels.

Afhankelijk van de graslengte neemt een gans honderd tot tweehonderd happen per minuut. Hij graast zo'n acht uur per dag wat neerkomt op 60.000 hapjes. Slechts een kwart van al dat gras wordt verteerd. Tijdens het grazen moet een gans steeds wat drinken. Ganzen eten in de winter per dag zo'n 500 gram vers gras. Ze produceren elke 3½ minuut een keutel. Per etmaal zijn dat er honderd.

Ganzen grazen in grote groepen met de kop in de wind om bij gevaar direct op te kunnen stijgen. Opstijgen kost veel energie. Ganzen, die veel opgejaagd worden, moeten meer eten en veroorzaken daardoor meer landbouwschade.

Rui

Ganzen ruien de grote slagpennen in één keer. Ze kunnen dan enkele weken bijna niet vliegen. Ze zijn in die periode kwetsbaar en muisstil. Tijdens de rui in juni en juli hebben ganzen het laagste gewicht, zodat bij gevaar een noodvlucht mogelijk blijft.

Voor de rui wijken ze uit naar plaatsen met voedsel en beschutting om bij gevaar te kunnen schuilen. Veel in Nederland broedende grauwe ganzen ruien in de Oostvaardersplassen. Vanwege hun lage lichaamsgewicht tijdens de rui kunnen ganzen weer vliegen voordat de slagpennen helemaal zijn uitgegroeid. De witte

stuit is dan goed waarneembaar. Pas nadat ze weer goed kunnen vliegen, wagen ze zich in cultuurgebieden om door het eten van eiwitrijk gras op te vetten voor de komende trek.

Voortplanting

Ganzen broeden meestal in kolonies.

Brandganzen broeden soms zo dicht op elkaar, dat ze eieren in elkaars nesten leggen. Ze houden hun drie tot zes eieren warm met geplukt buikdons en direct contact met de kale huid. De broedtijd is 24 à 28 dagen. Ze slaan het broeden over in jaren met veel sneeuw, veel predatoren of als ze tijdens de voorjaartrek te veel energie verbruikten. Tijdens de broedtijd wordt weinig gegeten. Ze verliezen dan bijna een kwart van hun gewicht.

Balts en paarvorming vinden plaats in winter en voorjaar, vóór de trek naar de broedgebieden. We zien dan meestal een trio dat kriskras achter elkaar aanvliegt en uiteindelijk neerstrijkt in de groep. Zo'n trio blijkt stevast uit één vrouwtje en twee mannetjes te bestaan. Eén mannetje driipt na wat geharrewar af. Het overgebleven paar vertoont daarna de triomfceremonie: beide nemen daarbij eerst tegenover elkaar en dan parallel aan elkaar de dreighouding aan, met de nek lang uitgestrekt en luid roepend. Ze voeren dit ritueel ook vaak tijdens de broedtijd op. Deze begroeting versterkt de band tussen de echtgenoten. Ook kuikens uit een nest vertonen onderling dergelijk gedrag. Zoals bij meer vogels verdedigen ze gezamenlijk het territorium.

Paren zijn monogaam voor het leven. Families met veel jongen staan het hoogst in de rangorde. Alleenstaande jongen van het vorige jaar sluiten vaak aan bij paren zonder jongen waardoor beide stijgen in de hiërarchie.

Kuikens zoeken hun voedsel zelf. Hun ouders zorgen voor de bewaking. Kuikens uit grotere gezinnen houden elkaar warm. Daardoor zijn ze zwaarder en hebben ze meer overlevingskansen. Kuikens adopteren is dus gunstig: het vergroot de overlevingskansen van de eigen kuikens. De jongen blijven ook tijdens de eerste winter in familieverband en soms komen jongen na een jaar weer terug bij hun ouders om ze bij te staan bij de verdediging van hun nieuwe jongen.

Exoten

Inmiddels broeden in Nederland meer dan 250.000 paren van diverse ganzensoorten. Het meest talrijk zijn grauwe gans, soepgans, brandgans en grote Canadese gans. Daarnaast broeden er in Nederland nog een aantal exoten zoals zwaangans, Indische gans, keizergans en sneeuwvangans. Hybriden zoals grauwe gans x brandgans en Canadese gans x sneeuwvangans komen regelmatig voor. De aantallen hybride ganzen nemen niet toe, waarschijnlijk omdat de hybriden minder vruchtbaar zijn.

Ganzen in het Wormer- en Jisperveld

Het begon allemaal met een particulier in Oostknollendam die in de jaren negentig enkele tientallen brandganzen hield. Die tamme brandganzen trokken wilde brandganzen aan die in het voorjaar op weg waren van hun overwinteringsgebieden in de Zeeuwse delta naar hun broedgebieden in het hoge noorden. Een deel bleef in het Veld om te broeden.

De brandganzen broedden de eerste jaren op slechts enkele percelen naast de beheerboerderij van Natuurmonumenten. Later gingen ze zich steeds meer verspreiden en ook meer verstopt broeden. Nu broeden ze vrijwel overal in het Veld. Omdat het van oorsprong arctische ganzen zijn, broeden ze pas laat in mei. Na het broedseizoen trekken ze weg om te overwinteren in de Zeeuwse delta. Er blijven dan slechts kleine groepjes in het Veld overwinteren. In maart, april of mei komen ze terug, vaak vergezeld van veel ganzen

die daarna weer verder trekken. De grootste aantallen in het Veld kun je in maart en april aantreffen.

Beheermaatregelen ganzen

Het is nauwelijks voor te stellen dat de grauwe gans een halve eeuw geleden met een populatie van zo'n 150 paar nog een zeldzame broedvogel in Nederland was. De grauwe gans is sindsdien, onder andere dankzij de natuurontwikkeling in de Oostvaardersplassen, exponentieel toegenomen tot meer dan 100.000 paar in Nederland in 2018. Ook de brandgans en de Nijlgans namen in die periode enorm toe. In 1992 telde men bij de gebiedsdekkende broedvogeltelling in het Veld 16 nesten van verschillende soorten ganzen, in 2008 waren er ruim zestig (!) keer zo veel ganzennesten.

Vanaf 1970 nam het aantal overwinteraars in Nederland toe tot twee miljoen, onder meer als gevolg van beperking van de jacht en het instellen van foerageergebieden. Vanaf 1999 geldt in foerageergebieden een jachtverbod. Alleen buiten die gebieden is het toegestaan om ganzen en smienten via afschot te verjagen.

Als je naar de toename van ganzen kijkt, dan zijn ganzen echt dé successtory van de Nederlandse natuurbeheerders. Het is helaas niet alles gans wat er blinkt. De groeiende ganzenpopulaties leiden tot grote schade voor de landbouw, grote risico's voor het vliegverkeer, veel interacties met andere soorten en negatieve effecten op ecosystemen. Door het grazen op grasland en akkers veroorzaken ganzen veel vraatschade en verslemming (dichttrappen van de bodem) en ze vervuilen het gras zodat koeien dat niet meer lusten. Het afgrazen van jong riet, vooral door grauwe ganzen, houdt moeras open.

Dat belemmert de zo gewenste verlanding. Het grazen zorgt ook voor minder oud riet dat broedplaats is voor moerasvogels als roerdomp, kleine karekiet en rietzanger is. De drukte van ganzen is nadelig voor het broedsucces van zwarte sterns en andere moerasvogels die van rust houden. In weidegebieden verdringen ganzen weidevogels als grutto en kievit door de ruimte die ze innemen. Wetenschappers zijn het daar overigens niet over eens. Jonge weidevogels vinden onvoldoende voedsel en beschutting op door ganzen kaal begraasde weilanden.

Er zijn beheermaatregelen om ganzen binnen de perken te houden: eieren rapen, eieren onvruchtbaar maken, bejagen, verjagen, wegvangen tijdens de rui, onaantrekkelijk maken van de leefomgeving en stimuleren van predatoren. Deze maatregelen hebben allemaal hun keerzijde, zeker in weidevogelgebieden als het Wormer- en Jisperveld. Acties als verjagen, jagen en eieren opzoeken zorgen voor veel onrust in de broedgebieden van weidevogels en van moerasvogels. Hagelkorrels leiden bij de ganzen voor pijnlijke ontstekingen als ze niet meteen gedood worden en predatoren eten niet alleen ganzen, maar ook weidevogels en hun eieren. Onaantrekkelijk maken van het gebied voor ganzen zorgt ervoor dat het gebied heel onaantrekkelijk voor de weidevogels wordt. Wegvangen tijdens de rui is vooral bij soepganzen en brandganzen effectief maar het vergassen van de gevangen ganzen wekt veel maatschappelijke weerstand op. Bovendien hebben ganzenacties geen blijvend succes als er in omliggende gebieden niets gedaan wordt. De ganzen van de burens vliegen zo naar het Veld. Kortom, een heel moeilijk probleem: er zijn wel veel ganzeneieren maar er zit nog geen Ei van Columbus tussen!